

Ágencia a metanyelvben. Nyelvhasználati narratívák és nyelvi ideológiák elemzése

Az iskolai metanyelvi szocializáció során a diákok különféle nyelvi ideológiákkal találkoznak: ezek olyan magyarázatok, szabályok, elméletek vagy értékítéletek, amelyek különböző nyelvi gyakorlatok védelmezésére vagy támadására is felhasználhatók (vö. Potter–Edwards 2003). Ezen ideológiáknak a társadalmi erőviszonyok folyamatos újjáteremtésében, illetve az egyén személyes státuszának, pozíciójának kijelölésében egyaránt fontos szerepe van. Nyelvi ideológia támaszthatja alá például az állami vagy intézményi szintű nyelvpolitikákat, így például egy iskolának azt a gyakorlatát is, hogy bizonyos nyelvváltozatokat preferál, másokat pedig marginalizál, illetve tilt.

A jelen kutatás a metanyelvet a nyelvről szóló (ön)reflektív diskurzusként definiálja, amely az abban részt vevő személyek folyamatos, aktív részvétele folytán dinamikusan változik (vö. Laihonen 2008). Ez a megközelítés lehetőséget nyújt arra, hogy a metanyelvi diskurzusok dinamizmusának leírásán keresztül megfigyelhetővé váljon egy-egy nyelvi ideológia, nyelvszemlélet, nyelvi modell rekonstrukciója, illetve dekonstrukciója. Így a kultúráteremtés és -újjáteremtés, valamint a nyelvi értékelés eljárásai dinamikusan elemezhetők. Az interakciós elemzés további előnye, hogy jellegzetes szövegmintázatok kimutatása révén olyan visszatérő, kulturálisan hagyományozódó (vö. Lanstyák 2010) szövegpanelekre is fényt derít, amelyek a metanyelvi diskurzusokban jelentős szerepet játszanak és az egyén metanyelvi rutinjának alapját képezhetik.

Vizsgálatok igazolják, hogy a metanyelvi produkció életkoronként változik, és e változásban fejlődési fokozatok fedezhetők fel. Aro (2009) finn diákok idegennyelv-tanulásról szóló narratíváit elemezve kimutatta, hogy a tekintélyre (szülőre, tanárra) való hivatkozás, a tekintélyi személyek szavainak függő idézése, illetve saját véleményként való újraformálása a nyelvi ideológiák asszimilációjának – interiorizációjának – egyes fokozatait jelölik. Saját kutatások (Szabó 2012; Szabó–Mátyus 2012) magyarországi példákön is igazolták ezt a feltevést: ezek a fokozatok magyarországi óvodásoknál és iskolásoknál is megfigyelhetők, tantermi diskurzusokban pedig olyan tanári eljárások detektálhatók, amelyek az utolsó fokozat, a nyelvi ideológia saját véleményként történő megformálása irányába hatnak (pl. „És most ismételd a saját szavaiddal!”).

Ehhez a kérdéshez csatlakozik az ágencia kérdése is. Az ideológiák megkonstruálásában a nyelvi eszközök használatában megfigyelhető egyfajta kettőség: (1) az egyes ideológiákat passzívan befogadó és tanuló újoncszerep, illetve (2) az ideológiákat szuverén módon prezentáló, nyelvileg önrendelkező szakértői státusz megkonstruálása. Ez utóbbi főként a felsőbb éves gimnazistákra, illetve a magyartanárokra jellemző, de szórványosan az iskoláztatás elején is megjelenik (vö. Szabó 2012).

Az előadás egy 2009-es adatgyűjtés anyagának feldolgozásának kapcsán, az idén nyáron Jyväskyläben megrendezett *Insights into applied linguistics: languaging, agency and ecologies* konferencia tapasztalatait is felhasználva foglalja össze az eddigi fontosabb eredményeket. Az előadás során szükséges kitekinteni a társterületek, köztük a narratív pszichológia néhány tanulságára is (vö. Szalai 2011).

Hivatkozások

- Aro, Mari 2009. *Speakers and Doers. Polyphony and Agency in Children's Beliefs about Language Learning*. Jyväskylä, University of Jyväskylä.
- Karasavvidis, Ilias et al. 2000. Investigating how secondary school students learn to solve correlational problems: quantitative and qualitative discourse approaches to the development of self-regulation. *Learning and Instruction* 267–292.
- Laihonen, Petteri 2008. Language ideologies in interviews: A conversation analysis approach. *Journal of Sociolinguistics* 668–693.
- Lanstyák István 2010. Nyelvhelyesség és nyelvi ideológia. In: Beke Zsolt–Lanstyák István–Misad Katalin (szerk.), *Hungarológia a szlovák kultúra kontextusában*. Pozsony: Stimul. 117–133,

137–145.

Potter, Jonathan–Derek Edwards 2003. Sociolinguistics, Cognitivism, and Discursive Psychology. *International Journal of English Studies* 1: 93–109.

Szabó Tamás Péter 2012. „Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos”. *A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében*. Dunaszerdahely: Gramma.

Szabó, Tamás Péter–Mátyus Kinga 2012. Towards a developmental folk linguistics. Előadás. *Sociolinguistics Symposium 19*. (Berlin, 2012. augusztus 24.)

Szalai Katalin 2011. *Az ágens nyelvi jegyei. Az aktív és passzív igék szerepe a narratívumokban*. PhD-értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.